

K.O. Glushenko // Sotsialno-psihologichni problemi tiflopedagogiki. Zbirnik naukovih prats: Materiali pershogo VseukraYinskogo z'Yizdu tiflopedagogiv (4-5 travnya 2006r.) – H., 2006. – Vipusk 6. – Ch.1. – s.122-132.

3. Ekzhanova E.A., Strebeleva E.A. Sistemnyiy podhod k razrabotke programmyi korrektsionno-razvivayuschego obucheniya detey s narusheniyami intellekta / E. A. Ekzhanova // Defektologiya, 1999. - №6. S. 25-34; **4. Zhigoreva M.V.** Aktualnyie voprosyi diagnostiki kompleksnyih narusheniy razvitiya u detey / M.V. Zhigoreva/ Korrektsionnaya pedagogika, 2004. – №4(6). - S 3-10; **5. Koltsova M.M.** Dvigatel'naya aktivnost i razvitie funktsiy mozga rebenka / M.M. Koltsova.- M., 1973. – 99 s; **6. Lubovskiy V.I.** Psihologicheskie problemy diagnostiki anomal'nogo razvitiya detey / V.I. Lubovskiy/ - M., 1989 – 102 s; **7. Markovskaya I.F.,** Ekzhanova E.A. Razvitie tonkoy motoriki ruk u detey s DTsP / I.F. Markovskaya // Defektologiya, 1988, №1 – S.62-65; **8. Mast'yukova E. M.** Intellektualnyie narusheniya pri detskom tserbralnom paraliche / E.M. Mast'yukova //Defektologiya. — 1984. — №3. – S. 39- 42; **9. Pevzner M.S.,** Bertyin T.P., Mareeva G.A. Kompleksnoe izuchenie detey so slozhnyimi sensoryimi defektami// Defektologiya. №4.-1979 g.; **10. Psihologo-pedagogicheskaya** diagnostika/pod redaktsiey I.Yu. Levchenko. S.D. Zabramnoy, uchebnoe posobie – M., 2003; **11. Rozanova T.V.** Metodyi psihologo-pedagogicheskogo izucheniya gluhih detey so slozhnym defektom / T.V. Rozanova // Defektologiya. – 1992. -№2-3. – S. 5-11; **12. Rostamashvili L.M.** Innovatslyniy pldhd do otslnyuvannya psihoflzichnogo stanu zdorov'ya ditini zl skladnimi porushennyam rozvitku: trudnoschl dlnagnostiki ta shlyahi Yih podolannya // Vchenl zapiski unIversitetu Imenl P.F. Lesgafta, №2(84) – 2012, S.2

УДК:371.134:159.922.7

Шульженко О.Є.
diakademia@mail.ru

ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ З АУТИЧНИМИ ДІТЬМИ В АСПЕКТІ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Відомості про автора: Шульженко Олександр, аспірант кафедри медицини та спеціальної психології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. E-mail: diakademia@mail.ru

Contact: Shulzhenko Alexander, Department of Psychology and Special Medicine National Pedagogical Dragomanov University. E-mail: diakademia@mail.ru

У статті представлено результати вивчення емоційної стійкості фахівців, що працюють із аутичними дітьми. Описано методику та процедури емпіричного дослідження емоційної стійкості корекційних педагогів, спеціальних психологів, вчителів, асистентів вчителів інклюзивної форми освіти. Наголошується на важливості перевірки емоційного стану саме педагогів, які вже працюють з аутичними учнями з метою створення психограми психологічних особливостей, рис, властивостей, ознак особистості тих, хто компетентний у взаємодії з такою складною категорією дітей (фобії, негативізм, агресія, самоагресія, тривожність, відстороненість). Проведена диференціальна діагностика групи емоційно стійких та емоційно нестійких фахівців. Визначено, що в окремих випадках вчителі молодших класів не справляються з поведінкою, байдужістю та агресією аутичних учнів. Зокрема, з причин емоційного потрясіння вчитель відмовляється працювати в інклюзивних умовах. Це відбувається з причин їх необізнаності про особливості психічного розвитку при аутизмі. Разом з тим, і не всі корекційні спеціалісти емоційно спроможні вступити у психолого-педагогічний взаємозв'язок з аутичними учнями. Тому розгляд питання емоційної стійкості розглядається у статті з точки зору психологічних можливостей фахівця до роботи з такою категорією дітей. Зроблено висновок, що показники емоційної стійкості фахівців напряму впливають на психологічний стан аутичних дітей (на психологічні установки, поведінку, афекти, емоційну стабільність) і тому важливою і актуальною є психологічна діагностика емоційної стійкості педагогів. У статті, на основі проведених статистичних операцій дана розгорнута характеристика двох типів фахівців.

Ключові слова: фахівці, емоційна стійкість, емоційна нестійкість, аутичні діти, психологічна діагностика, інклюзивна форма освіти.

Шульженко А. Е. Изучение психологических возможностей специалистов к взаимодействию с аутичными детьми в аспекте эмоциональной стойкости личности. В статье представлены результаты изучения эмоциональной стойкости специалистов, которые работают с аутичными детьми. Описано методику и процедуры эмпирического исследования эмоциональной стойкости коррекционных педагогов, специальных психологов, учителей, ассистентов учителей инклюзивной формы образования. Определяется важность проверки эмоционального состояния непосредственно педагогов, которые уже работают с аутичными детьми с целью создания психогаммы психологических особенностей, черт, свойств, признаков личности, тех, кто компетентный в взаимодействии с такой сложной категорией детей (фобии, негативизм, агрессия, самоагрессия, тревожность, отстраненность). Проведена дифференциальная диагностика группы эмоционально стойких и эмоционально нестойких специалистов.

Определено, что в отдельных случаях учителя младших классов не справляются с поведением, безразличием и агрессией аутичных детей. В частности, с причины эмоционального потрясения учитель отказывается работать в инклюзивных условиях. Это происходит по причине их некомпетентности и особенностях психического развития при аутизме. Вместе с тем, и не все коррекционные специалисты эмоционально способны вступить в психолого-педагогическую связь с аутичными учениками. Поэтому вопрос рассмотрения эмоциональной стойкости в статье рассматривается с точки зрения психологических возможностей специалиста к работе с такой категорией детей. Сделан вывод, что показатели эмоциональной стойкости специалиста прямо влияет на психологическое состояние аутичных детей (на психологические установки, аффекты, эмоциональную стабильность) и поэтому важнейшей и актуальной есть психологическая диагностика эмоциональной стойкости педагогов. В статье на основе проведенных статистических операций дана развернутая характеристика двух типов специалистов.

Ключевые слова: специалисты, эмоциональная стойкость, эмоциональная нестойкость, аутичные дети, психологическая диагностика, инклюзивная форма образования.

Shulgenko A.Ye. The study of psychological opportunities of experts to the interact with autistic children in the aspect of emotional stability personality. Note. This article presents the results of a study of emotional stability of the professionals working with the autistic children. Describes the methodology and the procedure of an empirical study of emotional stability of special needs teachers, special psychologists, teachers, and the teacher`s assistant for inclusive forms of education. It`s important to check the emotional state of teachers who are already working with the autistic pupils with the aim of the creating of psychogram psychological features, characteristics, properties, signs of identity of those who are competent in interacting with such a complicated category of children (phobias, negativity, aggression, self-aggression, anxiety, detachment). It`s leded the differential diagnosis of the group of emotionally stable and emotionally unstable professionals. It was determined that in some cases, the primary school teachers cannot manage with the behaviour, indifference and aggression of the autistic pupils. In particular, for reasons of the emotional turmoil the teacher refuses to work in inclusive environments. This happens in view of their lack of knowledge about the peculiarities of mental development in the autism. However, not all correctional specialists are emotionally able to engage in psycho-pedagogical relationship with the autistic pupils. Therefore, the consideration of the question of emotional stability is considered in the article from the point of view of the psychological capabilities of a specialist to work with such category of children. It is concluded that the index of

emotional stability of professionals directly affect the psychological state of autistic children (mental attitudes, behavior, affect, emotional stability), and therefore important and relevant is the psychological diagnosis of emotional stability teachers. The article represents the detailed characteristics of the two types of professionals on the basis of made statistical operations.

Key words: professionals, emotional stability, emotional instability, autistic children, psychological diagnostics, inclusive education.

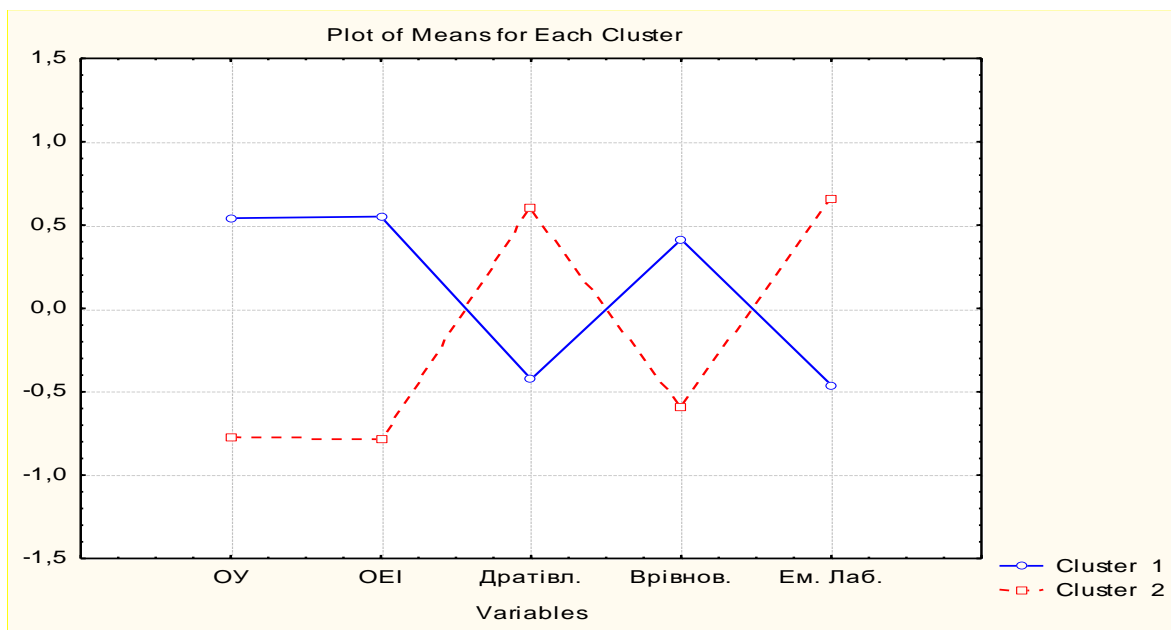
Практика життя та професійної діяльності показує, що найбільших успіхів досягають ті люди, які здатні у критичні моменти взяти себе в руки і не піддаватися як негативним емоціям (гніву, роздратованості, зневіри, страху, стражданням, впаданню у відчай та ін.), так і позитивним (захват, надмірна радість, позитивне здивування та ін.), тобто люди, які здатні керувати своїми емоціями. Якщо людина наділена здатністю мобілізувати розум, почуття, емоції, волю в конкретній ситуації, то вона розсудливо веде себе у будь-якій афективно-напруженій ситуації, тобто є емоційно стійкою. У зв'язку з цим останнім часом зростає зацікавленість науковців проблемою емоційної стійкості особистості, зокрема фахівців, що працюють з дітьми аутистичного спектру порушень. Розвиток емоційної культури фахівців спеціальної освіти і вчителів інклюзивної, на сьогодні набуває особливої актуальності і цьому присвячено наше дослідження.

Дослідження проводилось в жовтні-листопаді 2016 року в індивідуальній формі. В процесі дослідження було опитано 80 фахівців (корекційних педагогів, практичних психологів, логопедів, реабілітологів, вчителів початкових класів та асистентів вчителів) віком від 30 до 40 років. Для дослідження було застосовано ряд психодіагностичних методик:

- 1) Методика мотиваційної структури особистості (МСО) В. Мільмана.
- 2) FPI.
- 3) Методика визначення рівня емоційного інтелекту «ЕМІн» (Д.В.Люсіна).
- 4) Методика визначення емоційного типу особистості (Б.І.Додонова).

Згідно з отриманими даними, було проведено їх статистичне опрацювання даних у програмі STATISTICA 8.0

Для початку було застосовано кластерний аналіз даних, що дав можливість розподілити досліджуваних на групи за показниками емоційної стійкості-нестійкості. Для цього, до уваги взято шкали методики FPI – дратівливість, врівноваженість, емоційна лабільність, методики Емін Люсіна – ОЕІ (особистісний емоційний інтелект), ОУ (управління своїми емоційними станами), загалом, 5 шкал. При аналізі був застосований метод k-середніх, який розгрупував досліджуваних за ознаками емоційної стійкості-нестійкості на 2 кластери.

Рис.1. Графік розподілу загальної вибірки на 2 кластери за типом емоційної стійкості

Отже, вдалось виокремити 2 кластери, таким чином, що до першого кластера увійшли особи, що характеризуються високими показниками емоційної стійкості, а до другого кластера увійшли особи з низькими показниками емоційної стійкості. Насамперед дані були стандартизовані для подальшого аналізу. Беручи до уваги описову статистику для кожного кластера, у представників першого кластера спостерігаємо високі значення показників управління своїми емоціями 0,54, особистісного емоційного інтелекту 0,55 і врівноваженості 0,41. У другому кластері спостерігаються високі показники за шкалами дратівливості 0,60, емоційної лабільності 0,65.

Було також проведено дискримінантний аналіз, де групуючою змінною виступав кластер, до якого належать досліджувані, а змінними було обрано п'ять шкал, що свідчать про емоційну стійкість/нестійкість (дратівливість, врівноваженість, емоційна лабільність, особистісний емоційний інтелект, управління своїми емоційними станами). За даними класифікаційної матриці, якість і коректність класифікації наступна: перша група – 97,8%, друга група – 100%. До першої групи увійшло 47 респондентів, до другої – 33.

Дані зовнішньої дискримінації між шкалами вказує на високу значимість (статистика Уїлкса лямбда = 0,21, $F = 537$, $p < 0,0000$). Розглядаючи незалежні вклади кожної змінної моделі, за шкалою «особистісний емоційний інтелект» (ОЕІ) статистика Фішера ($F = 13,31$) та рівень значущості $p = 0,000488$, що свідчить про якісну кластеризацію та є показником значного і найвагомішого вкладу змінної в поділі об'єкта на групи.

Наступна шкала «дратівливість», статистика Фішера ($F = 16,23$), рівень значущості $p = 0,000134$, що теж є свідченням якісної

кластеризації та показником значного вкладу змінної в поділі об'єкта на групи.

Шкала «врівноваженість» статистика Фішера ($F = 14,25$) та рівень значущості $p = 0,000320$, що свідчить про якісну кластеризацію та є показником значного вкладу змінної в поділі об'єкта на групи.

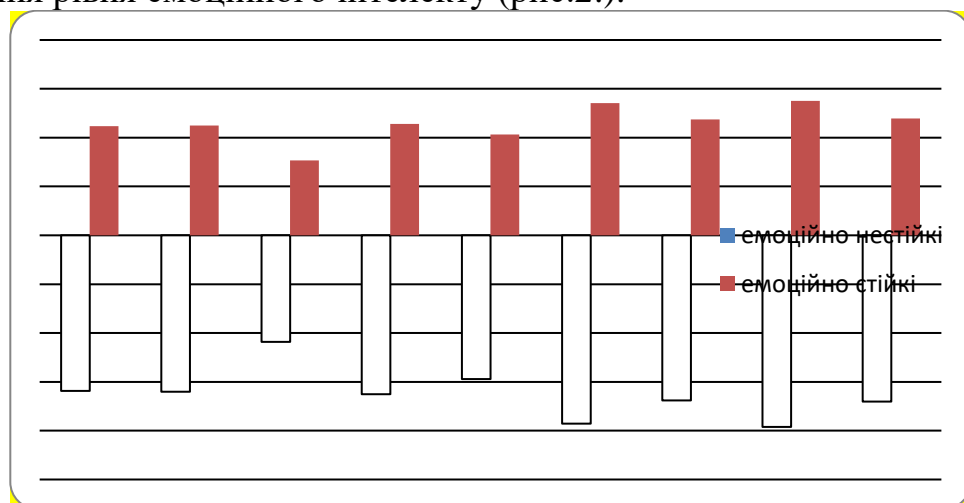
Остання змінна «емоційна лабільність»: статистика Фішера ($F = 12,36$) та рівень значущості $p = 0,000751$, що свідчить про якісну кластеризацію та є показником значного вкладу змінної в поділі об'єкта на групи.

Підбиваючи підсумки дискримінантного аналізу даних, часткова статистика Уїлкса лямбда вказує на те, що змінна «дратівливості» дає найбільший вклад (0,263), але загалом всі змінні, крім управління своїми емоціями, є фактично майже однакових значень (від 0,252 до 0,263). Тож, можна говорити про те, що особи, що належать до першого кластера, більшою мірою проявляють схильність до емоційної врівноваженості і цей кластер умовно можна назвати «фахівці, зі схильністю до емоційної стійкості», а другий кластер отримує умовну назву «фахівці, зі схильністю до емоційної нестійкості».

Щоб більш детально розглянути відмінності між групами було проведено порівняльний та кореляційний аналіз даних.

Для порівняння відмінностей шкал у двох групах, які були одержані в процесі кластеризації, було проведено порівняльний аналіз за критерієм Стюдента (t-критерій). При застосуванні порівняльного аналізу за t-тестом Стюдента ми використовуємо процедуру t-критерію для незалежних змінних з груповою змінною (cluster 1 і 2) для порівняння середніх випадкових величин двох незалежних груп, які одержані з однієї вибірки за допомогою групової змінної і рівень значущості $p = 0,05$.

Насамперед варто розглянути відмінності за шкалами методики визначення рівня емоційного інтелекту (рис.2.).

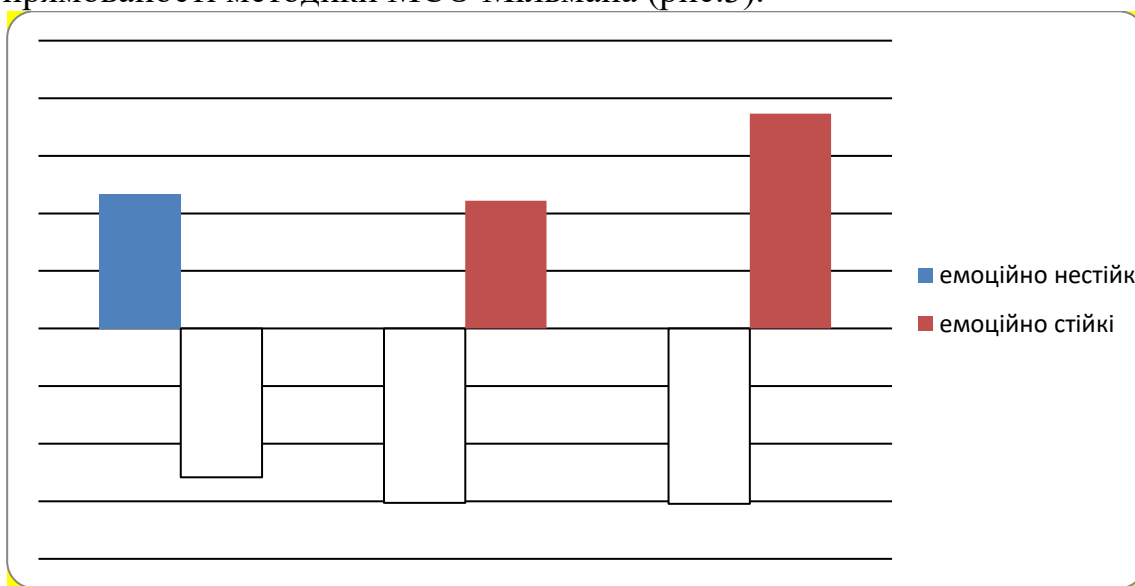

Рис. 2. Порівняльний аналіз показників емоційного інтелекту фахівців схильних і не схильних до емоційної стійкості

Наочно помітно з рисунку, що абсолютно всі шкали методики емоційного інтелекту знаходяться на високому рівні у фахівців, що увійшли до кластеру емоційно стійких і спостерігаються низькі значення рівнів емоційного інтелекту в фахівців зі схильністю до емоційної нестійкості. Отже, у фахівці зі схильністю до емоційної стійкості більш розвинуте вміння розуміти власні і чужі емоції, регулювати свої емоційні стани і використовувати їх для активізації мислення та не менш ефективно застосовувати у міжособистісній взаємодії.

Потрібно сказати, що емоційний інтелект розвивається з віком, за допомогою засвоєного досвіду, емоційно значимих подій минулого. Як уже згадувалося у теоретичній частині, емоційна сфера у фахівців більш диференційована і складніша, тож диференціація та ідентифікація власних емоційних станів, їх розуміння і вираження як на тілесному, так і вербальному рівнях, вміння їх регулювати відіграє дуже вагомую роль у житті.

Спостерігаються також відмінності за шкалами мотиваційної спрямованості методики МСО Мільмана (рис.3).

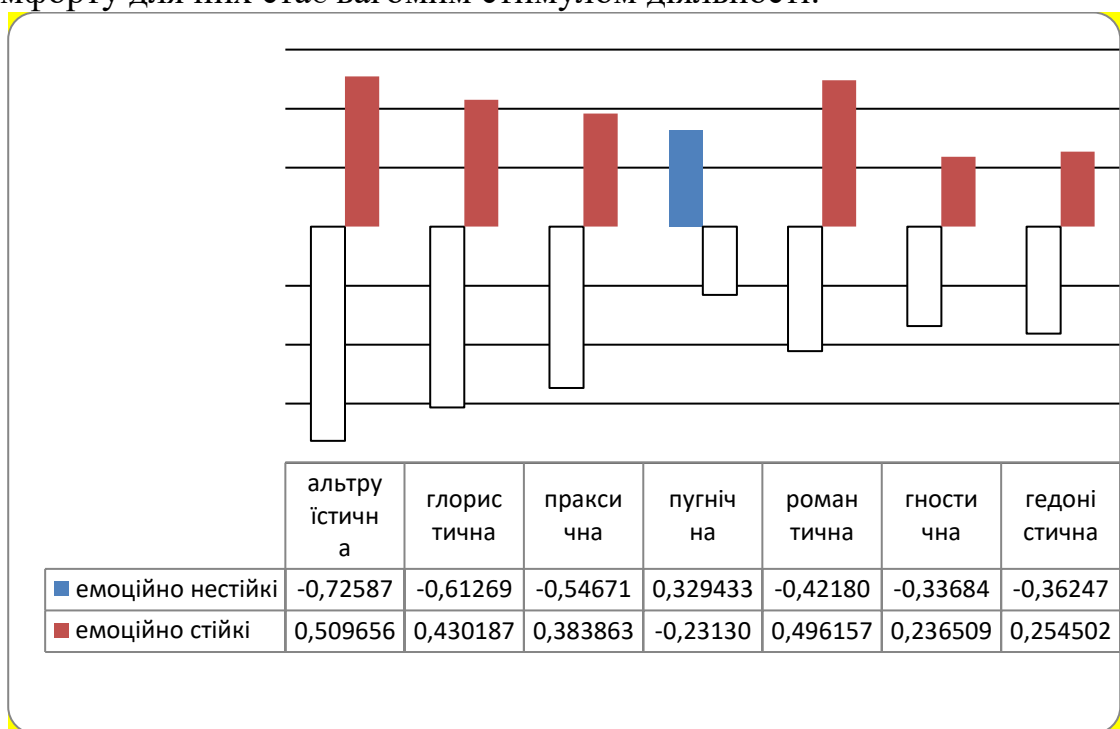

Рис.3. Порівняльний аналіз за даними методики МСО фахівців схильних і не схильних до емоційної стійкості

Як помітно з рисунку, фахівці зі схильністю до емоційної нестійкості проявляють вищий рівень мотиву спілкування, отже у них є потреба в зовнішніх контактах і спілкуванні з іншими особами. Щодо фахівців зі схильністю до емоційної стійкості, виявлено домінуючими мотивами робочу і творчу спрямованість. Тобто, в житті такі спеціалісти реалізуються за допомогою своєї роботи і через творчу активність.

Також було виявлено відмінності у групах фахівців за даними методики емоційного типу особистості (рис.4). Так, фахівці зі схильністю до емоційної нестійкості, схильні до переживання пугнічних

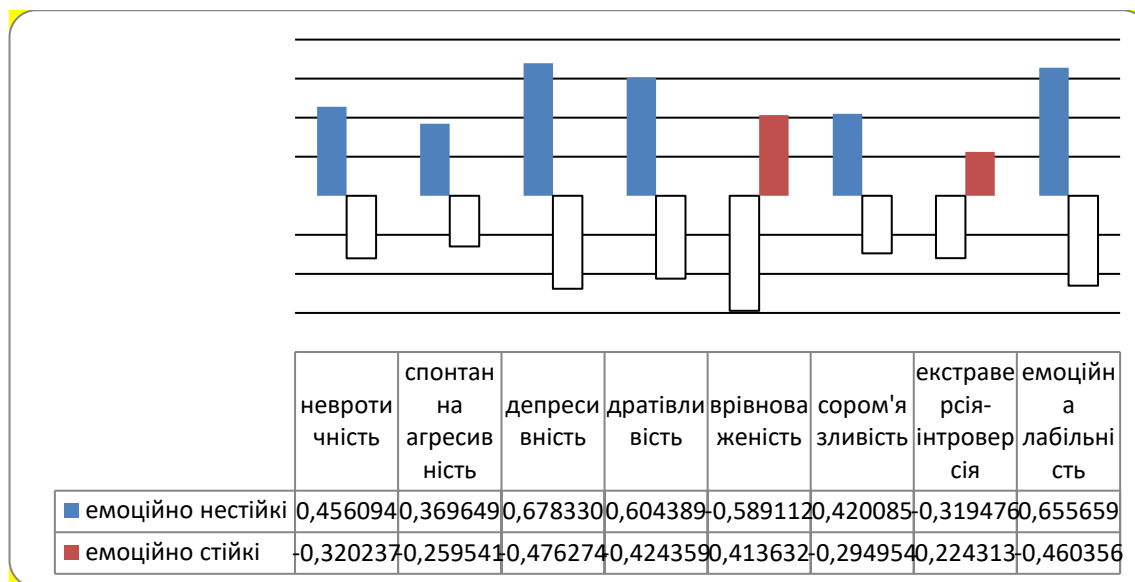
емоцій, тобто емоцій боротьби, вони відчують потребу ризикувати і долати небезпеку. У фахівців, схильних до емоційної стійкості, більшою мірою виражена потреба до переживання альтруїстичних, глористичних, праксичних, романтичних, гностичних і гедоністичних емоцій. Тобто вони товариські і налаштовані на зовнішню співпрацю і допомогу іншим. У них також відзначається хороша мотивованість у житті, тобто вони люблять переживати емоції, пов'язані із досягненням очікуваної цілі, виконаного завдання, у них присутня потреба активно діяти. Крім того, їм властиво переживати емоції пов'язані із пізнанням нового, отримання нових знань, до пізнання чогось незвіданого і таємного. Також у них є потреба переживати емоції, пов'язані із задоволенням потреби в тілесному та душевному комфорті, досягнення комфорту для них стає вагомим стимулом діяльності.

Рис.4. Порівняльний аналіз за даними методики визначення емоційного типу особистості фахівців схильних і не схильних до емоційної стійкості

Також порівняльний аналіз даних дав можливість виявити відмінності у групах стосовно особистісних рис (за шкалами методики FPI). У емоційно нестійких фахівців спостерігаються високі показники за шкалами невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, сором'язливість, емоційна лабільність. У фахівців зі схильністю до емоційної стійкості спостерігаються високі середньо групові показники врівноваженості та екстраверсії, тобто вони емоційно стабільні та відкриті у проявах емоцій з оточуючими (рис.5).

Рис. 5. Порівняльний аналіз за даними методики визначення емоційного типу особистості фахівців схильних і не схильних до емоційної стійкості

Таким чином, беручи до уваги отримані результати проведеного дослідження, можна сказати, що емоційний інтелект (як особистісний, так і між особистісний) напряму пов'язаний із мотиваційною сферою особистості. У фахівців зі схильністю до емоційної нестійкості, спостерігаються нижчі показники мотиваційної спрямованості та нижчі показники емоційного інтелекту. Отже їхня емоційна лабільність дезорганізуючим чином впливає на якість їхнього життя, на їх цілеспрямованість та мотиваційну сферу загалом.

У емоційно врівноважених фахівців спостерігаються вищі показники робочої мотивації та вищі показники емоційного інтелекту. Таким чином, можна говорити про те, що емоційна стабільність і вміння регулювати власні емоційні стани, розпізнавати чужі емоції дозволяє вибудувати внутрішню стабільність особистості та рухатись в напрямку досягнення власних цілей, а емоційна нестійкість даний процес ускладнює.

Список використаних джерел

1. **Духневич В.М.** Психологічне благополуччя професіонала: модель досягнення/дотримання (на прикладі професії психолога-консультанта) / В.М. Духневич // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірн. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2002. – Т. 4, ч. 3. – С. 57–63.

2. **Зарицька В.В.** Теоретико-методологічні основи розвитку емоційного інтелекту у контексті професійної підготовки: монографія В.В. Зарицька. – Запоріжжя: КПУ, 2010. – 304с.

3. **Островська К.О.** Соціальна адаптація дорослих осіб із загальними розладами розвитку / К.О. Островська // - Львів: «Тріада плюс», 2012. – 576с.

4. **Практическая**

психодиагностика: методики и тесты: Учебное пособие/ Под ред Д.Я. Райгородского. - Самара, 1998. 5.**Писаренко В.М.** Роль психики в обеспечении эмоциональной устойчивости человека//Психологический журнал -- 1986. -- № 5. -- С. 62-72. 6.**Психология** эмоций. Тексты / Под ред. В. К. Виллюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 288 с. 7.**Столин В. В.** Самосознание личности. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – С.62-70.

References

1. **Duxnevych V.M.** Psy`xologichne blagopoluchchya profesionala: model` dosyagnennya/dotry`mannya (na pry`kladi profesiyi psy`xologa-konsul`tanta) / V.M. Duxnevych // Problemy` zagal`noyi ta pedagogichnoyi psy`xologiyi: zbirn. nauk. pracz` In-tu psy`xologiyi im. G.S. Kostyuka APN Ukrayiny`. – 2002. – Т. 4, ch. 3. – S. 57–63. 2. **Zaryczka V.V.** Teorety`ko-metodologichni osnovy` rozvy`tku emocijnogo intelektu u konteksti profesijnoyi pidgotovky`: monografiya V.V. Zaryczka. – Zaporizhzhya: KPU, 2010. – 304s. 3. **Ostrovskaya K.O.** Social`na adaptaciya dorosly`x osib iz zagal`ny`my` rozladamy` rozvy`tku / K.O. Ostrovskaya // - L`viv: «Triada plus», 2012. – 576s. 4. **Prakty`cheskaya psy`xody`agnosty`ka: metody`ky` y` testy:** Uchebnoe posoby`e/ Pod red D.Ya. Rajgorodskogo. - Samara, 1998. 5. **Py`sarenko V.M.** Rol` psy`xy`ky` v obespecheny`y` emocy`onal`noj ustojchy`vosty` cheloveka//Psy`xology`chesky`j zhurnal -- 1986. -- # 5. -- S. 62-72. 6. **Psy`xology`ya emocy`j.** Тексты / Pod red. V. K. Vy`lyunasa, Yu. B. Gy`ppenrejter. — М.: Y`zd-vo Mosk. un-ta, 1984. — 288 s. 7. **Stoly`n V. V.** Samosoznany`e ly`chnosty`. – М.: Y`zd-vo MGU, 1983. – P.62-70.